

ШТЕМПЕЛЬ РЖЕВУСЬКИХ З ПІДГОРЕЦЬКОГО ЗАМКУ ЯК ГЕРАЛЬДИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Волинь, Поділля, Галичина багаті на старовинні замки. Однією з «перлин» палацового та фортифікаційного будівництва є архітектурний комплекс XVII–XVIII ст. у с. Підгірці (нині Бродівського р-ну Львівської обл.).

У одній з київських приватних колекційних збірок перебуває цікава реліквія, пов'язана з історією Підгорецького замку. Це — штемпель з зображенням герба графів Ржевуських (Жевуських), що володіли замком у 1719–1865 рр.

З 1441 р. с. Підгірці перебували у складі Олеського маєтку (з резиденцією в Олеському замку), тоді Львівської землі Руського воєводства. З кінця XVIII ст., після трьох поділів Польщі, с. Підгірці увійшли до складу Російської імперії. Палац у Підгірцях був збудований у 1635–1640 рр. у стилі пізнього ренесансу тодішнім власником Олеського маєтку — великим коронним гетьманом Польщі Станіславом Конєцпольським.

Один з власників Підгорецького замку — Станіслав Ржевуський, син Михайла-Флоріана (полковника польської армії, героя війни з Туреччиною, у 1674 р. нагородженого королем Яном III Собеським орденом «Великого серця») у 1719 р. зробив його центром Олеського маєтку. Сестра Станіслава — Єлизавета, була дружиною Я. Конєцпольського. Сам він був великим коронним гетьманом і разом з батьком воював проти Туреччини та очолював посольство Польщі до Оттоманської імперії. Того ж 1719 р. Станіслав Ржевуський придбав у сина покійного короля Яна III Собеського — Якова Олеський замок разом з королівським зібранням живопису, 1755 р. перевезеним до Підгорецького замку.

Після смерті Станіслава 1728 р. Підгорецький маєток успадкував його син Вацлав, польний гетьман, коронний писар і староста новоселицький, який не лише відреставрував палац, а й у 1752–1756 рр. збудував у Підгірцях новий костел за власним проектом.

Після смерті Вацлава маєток 1779 р. перейшов до його сина Северина, коронного польного гетьмана, учасника сейму 1789 р. та Торговицької конфедерації 1792 р. Новий власник заснував у Підгірцях алхімічну лабораторію, де намагався добути «філософський камінь». За Северина Ржевуського у Підгірцях значного розмаху набуло фільваркове господарство. За участь в антиурядових повстаннях, викликаних поділами Польщі, російсь-

кий уряд засудив Северина Ржевуського до заслання: спочатку він мешкав у Смоленську, потім — у Калузі.

1833 р. маєток у с. Підгірці успадкував граф Леон Ржевуський (1812–1865(?)) — внучатий племінник Северина Ржевуського. Леон Ржевуський став останнім представником роду Ржевуських, який володів Підгірцями. На базі фільварку він заснував нове прогресивне сільськогосподарське господарство «Маленцин».

Леон Ржевуський був двоюрідним братом Евеліни Ганської (уродженої Ржевуської) — дружини Оноре де Бальзака, з яким вона обвінчалась 1850 р. у Бердичеві. Евеліна Ржевуська народилась 1800 р. у с. Погребище, розташованому на р. Рось у 70 км від Бердичева у родовому маєтку діда — Вацлава-Станіслава (1737–1786 рр.) та батька Адама (1760–1825 рр.) Ржевуських.

З 1865 р. Підгірці перейшли до нового власника — князя Сангушка. Певно, це сталося після смерті Леона за відсутності прямих спадкоємців або, можливо, внаслідок конфіскації його маєтностей російським урядом через участь у польському повстанні. Документальні пояснення причини зміни власника поки що не виявлено.

Після підписання 1923 р. угоди про розмежування кордонів між Польщею та Україною землі Львівщини увійшли до складу Польщі. Після нового переділу кордонів 1939 р. с. Підгірці опинились на території УРСР. Ймовірно, саме тоді власники були змушені залишити свій палац і виїхати за межі України.

Штемпель з гербом Ржевуських (за свідченням його нинішнього власника) потрапив до нього після Другої світової війни як дарунок колишнього військовослужбовця. Останній, 1944 р. у складі частин Радянської Армії беручи участь у звільненні Підгорецького замку, знайшов цей штемпель на камінній полиці. І хоча на той час родина Ржевуських вже майже вісімдесят років не мешкала у палаці, не виключено, що штемпель з їх гербом міг зберігатись у Підгорецькому замку як історична реліквія.

Нами було здійснено ідентифікацію герба та загальне дослідження штемпеля. За формою та стилем виконання підгорецький штемпель подібний до аналогічних виробів першої половини ХІХ ст., що зберігаються у музейних збірках України та Російської Федерації. На цій підставі ми датуємо його 1840–1850-ми роками. Отже, власником цього штемпеля міг бути Леон Ржевуський або члени його родини. Цю ж дату опосередковано підтверджує і технологія виготовлення штемпеля, для з'ясування особливостей якої ми звернулись до реставраторів виробів з металу Центральних реставраційних майстерень (м. Київ). Металева частина штемпеля виготовлена вручну (ковка, гравірування різцем), без використання сучасних методів обробки сталі, які з'явились не раніше другої половини ХІХ ст.

Штемпель представляє собою сталеву восьмикутну пластину, за допомогою металевої втулки з'єднану з дерев'яним фігурним руків'ям, виточеним на токарному верстаті. На чільному боці у техніці гравірування нанесене зображення родового герба графів Ржевуських. Загальна висота штемпеля разом з ручкою дорівнює 78 мм, висота руків'я — 50 мм, розміри площини сталеві матриці для виготовлення відбитку на сургучі — 24 x 21 мм.

Штемпель є взірцем так званої канцелярської печатки, яка використовувалась для опечатування приватних листів. Ржевуські користувались гербом Крживда (Krzzywda), до якого належали ще близька десяти різних шляхетських фамілій. Зображення цього герба відповідно до «Польського гербовника» К. Несецького наступне: геральдичний щит французького типу, у блакитному полі якого розташована срібна підкова «рогами» донизу. Усередині підкови — хрест мальтійського типу. Такий же хрест, але без нижньої перекладки, розміщений на склепінні підкови¹. Над щитом зображено князівську корону з дев'ятьма зубцями, увінчану трьома пір'їнами. Поки що ми не маємо вагомих пояснень, чому графи Ржевуські на своєму поштовому штемпелі замість графської корони (яка, за геральдичними канонами, має сім зубців) зобразили корону більш «високого рангу» — князівську. Можливо, це було зроблено через сподівання на покращення свого соціального статусу чи з якихось інших міркувань.

Література:

1. *Гавриленко В.* Українська сфрагістика. — К., 1977. — С. 25, 100. — Табл. 1.
2. *Журавська Л.* Україна в життєвій і творчій долі Бальзака // Бердичівська земля в контексті історії України. — Житомир, 1999. — С. 6.
3. *История городов и сел Украины. Львовская область.* — К., 1978. — С. 173–182.
4. *Кенін Д.* Приватне колекціонування в Україні XVII–XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. — К., 1998. — С. 66.
5. *Козельський Я.* Бальзак у Верхівні. — Стара Синява, 1992. — С. 30–33.
6. *Лакиєр А.* Русская геральдика. — М., 1990. — С. 275.
7. *Niesiecki K.* Herbar z polski. — Warszawa, 1889. — Vol. V. — S. 419–420.
8. *Ibid.* — Vol. VIII. — S. 221–225.
9. *Орловський К., Козельський І.* До питання про родовід Ржевуських // Бердичівська земля у контексті історії України. Наук. зб. «Велика

Волинь». Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. — Житомир, 1999. — С. 21–24.

10. *Покорна А.* Печати с гербами українського дворянства // Нумизматика и сфрагістика. — К., 1971. — Т. IV. — С. 68.

---

¹ Автор «Польського гербовника» пояснює виникнення такого зображення хреста тим, що у давнину один з власників гербу Любич (Lubicz) скривдив (вбив?) свого кривного родича. На згадку нащадкам про цей злочин начебто був створений герб «Крживда».